

диффамации связана с поиском ответа на такие главные вопросы: 1) наличие либо отсутствие негативной информации о физическом или юридическом лице, 2) особенности лингвального выражения негативной информации о физическом или юридическом лице: утверждение или оценочное суждение, 3) степень социальной приемлемости либо неприемлемости оценочного суждения: диагностика неприличного либо унижительного характера анализируемого текстового материала. Аргументированное разграничение утверждений и оценочных суждений, которые могут быть и эксплицитными, и имплицитными, является одной из ключевых составляющих лингвистической экспертизы конфликтного медийного текста.

Ключевые слова: медийный текст, лингвистическая экспертиза, диффамация, утверждение, оценочное суждение.

УДК 811.161.2: 81`27

Дергач Д.В., к. філол. н.

ДИФЕРЕНЦІЙНІ КРИТЕРІЇ КАТЕГОРІЇ ЖАНР У ЛІНГВІСТИЧНОМУ АНАЛІЗІ

У статті аналізуються ідеї щодо природи, архітектоніки й диференційних особливостей жанрів, сформульовані в лінгвістиці. Звертається увага на еволюцію дослідницької парадигми мовознавчої генології – традиційні, новітні, дискусійні та перспективні аспекти фахового розгляду категорії жанру.

Ключові слова: жанр, мовленнєвий жанр, міжжанрове утворення, жанровірі чинники, медіажанр.

Специфіка розгляду та з'ясування особливостей поняття *жанр*, його дефінітивного наповнення була й залишається дискусійною

проблемою гуманітарної науки. Це пов'язано, передусім, із динамічною природою жанру, що виявляється у здатності варіативно структурувати мовний матеріал відповідно до завдань комунікативної ситуації. Мовленнєвий складник у такому разі мотивує поліфункціональність жанрів, появу віджанрових і міжжанрових утворень, а отже, й розширює аспектологію, проблематику пошуку дослідників у цій галузі знання.

Як відомо, ще з 20-30-х років ХХ століття, зокрема у слов'янській філології, активно аналізуються типологічні характеристики мовленнєвих жанрів. Так, широка увага приділяється художньому й розмовному мовленню як найбільш репрезентативним на той час формам спілкування. Зокрема, В. Виноградов, Г. Винокур, М. Бахтін та ін. зосереджуються на детальному вивченні лінгвостилістичних (а відтак, і жанрових) параметрів художнього стилю. Це дозволило дослідникам, насамперед М. Бахтіну, створити авторитетну в науці традицію інтерпретації мовленнєвих жанрів художньої творчості. Він розглядав жанр як форму креативної, мовленнєвої діяльності індивіда, що виявляється в архітектоніці та смислах постійно створюваних текстів. Безперервність цього процесу, на думку науковця, позначається на еволюції засобів, які забезпечують вербалізацію думок і асоціацій в авторському художньому тексті. Тому жанр "набагато гнучкіший, пластичніший і вільніший, ніж мова" [3, с. 258], хоча в той самий час він позбавлений індивідуальності, оскільки є "типовою формою висловлювання, а не самим висловлюванням" [3, с. 268].

Саме таке розуміння природи жанру дозволяє лінгвістам розглядати його як "гнучку схему мовної організації, в межах якої здійснюється індивідуально-творча діяльність суб'єкта мовлення" [4, с. 6], а тому у формуванні соціально усвідомлених різновидів жанрів "керівну роль ... відіграють об'єктивні чинники, що принципово зумовлюють ті межі, в яких можливий суб'єктивний добір мовних засобів" [2, с. 104] у рамках жанрової системи.

Загалом традиція М. Бахтіна спирається на об'єктивно-смислові, суб'єктивно-ціннісні й діалогічні (реалізовані в комунікації) аспекти вивчення кореляції мислення та мовлення,

що, на слушне переконання дослідника, утворюють неподільну єдність для оптимального розуміння природи мовленнєвого жанру як результату інтелектуальної діяльності людини. Схоже розуміння мовленнєвого процесу виявляє у своїй теорії М. Кожина, що в аспекті фахового доведення оперує поняттями мови, свідомості, які у функціональній стилістиці є вихідними: "Мовне спілкування як специфічно людський феномен найтісніше пов'язане з іншими сутнісними властивостями людини - діяльністю і свідомістю" [9, с. 16].

Зважаючи на динамічне входження у другій половині ХХ століття в науковий простір постулатів функціональної стилістики, активізувалось вивчення мови як суспільного явища. Зокрема, В. Виноградов у відомому авторському визначенні поняття "функціональний стиль" наголошував на соціальній природі мови, яка розвивається в суспільній комунікації та набуває функціональних інваріантів, мотивованих, у першу чергу, екстралінгвально.

Започаткована В. Виноградовим тенденція до функціонально-стилістичного розгляду мовних одиниць мотивувала поступові зміни у стильовій парадигмі літературної мови. Так, зокрема, публіцистичний стиль, з огляду на еволюцію лінгвальних і формальних засобів суспільної комунікації, розвинувся до стилю масової інформації. Це, безумовно, призвело й до розширення жанрової системи стилю. Проте, специфіка медіасфери, її масштаби, динаміка та кореляція не з індивідуальною (коли йшлося про художні тексти), а з масовою мовною свідомістю мотивує актуалізацію інших, а інколи і протилежних (до вже усталених) критеріїв аналізу цього стилю, стильових жанрів і міжжанрових утворень, які оптимально забезпечують суспільну комунікацію. Відтак, жанр, на переконання В. Салімовського (який, у свою чергу, розвиває авторитетні в лінгвістиці ідеї М. Кожини), постає як "закріпленій соціальним досвідом, багаторазовий спосіб актуалізації авторського задуму деякою сукупністю пізнавально-комунікативних дій", [12, с. 37], що реалізують мету спілкування.

Мас-медіа в такому разі постають як новий для наукової традиції тип мовно-комунікативної, культурної реальності,

позначеної апеляцією до масової аудиторії — не тільки художніми засобами суб'єктивізації асоціативного бачення навколишнього світу, але й засобами широкоформатного поширення об'єктивної інформації з метою утворення нового знання про світ, впливу та, часто, формування маніпулятивного уявлення щодо конкретних або можливих фактів дійсності.

Медійний ресурс, що актуалізує прецедентні події об'єктивної реальності, їх вплив на постійну динаміку національного мовного простору, характеризується еволюцією мовних засобів і способів репрезентації інформації. Йдеться не лише про абсолютні новації, але і, що особливо важливо, про переформатування (на підставі різних критеріїв) вже типових для цієї сфери екстра- й інтралінгвальних чинників, що мотивують поліфункціональну природу медіапростору, а відтак, і дифузність його жанрів.

У такому разі оптимальною й актуалізованою для аналізу природи та специфіки медіажанрів є авторитетна в лінгвістичній генології позиція, зокрема С. Гайди, В. Дементьєва, К. Сєдова, В. Салімовського та ін., щодо того, що жанр — "це одне з центральних понять стилістики, яке вивчає культурно зумовлену мовленнєву поведінку людей" [1, с. 29], "вербальне оформлення типової ситуації соціальної взаємодії людей" [6, с. 6], особливо якщо її розглядати в контексті національної мовної, духовної культури. Жанри мовлення, відтак, постають як культурні форми побудови висловлювань, відповідно до яких в текстах об'єктивуються соціально необхідні види духовної діяльності [12, с. 204]. При такій постановці питання, як на наш погляд, важливими також будуть сформовані в систему соціальні цінності, активно відтворювані/вербалізовані в медійних текстах. Хоча сучасні ЗМІ активно демонструють деформацію аксіологічних орієнтирів суспільства, що часто відображається в розхитуванні мовної, а в результаті — й жанрової системи медіаресурсів.

Отже, складно, а іноді й неможливо говорити про константу жанрів медіа. Йдеться, швидше, про типізованість їх мовних, структурних, функціональних доміант, співмірних із завданнями та реаліями комунікативної ситуації. Відкритість

інформаційних меж мотивує уніфікований характер мови мас-медійних текстів, а відповідно, і їх загальнодоступність в умовах різних соціально-культурних просторів. У першу чергу це відображається в особливому типі лінгвального оформлення матеріалу, його структурації, архітектоніки, актуальної для конкретної комунікації, що мотивується прагматичною метафункцією медіасфери, її апеляцією до масової аудиторії.

Дискусійним у мовознавстві, на нашу думку, є також питання кореляції понять "тип" і "жанр" щодо аналізу медіатексту. Зокрема, Т. Добросклонська у своїй медіалінгвістичній теорії більшу дослідницьку увагу виявляє не жанру, а саме типу медіатексту. Жанр, на її думку, є одним із параметрів типологічного опису текстів ЗМІ. Динаміка жанрів медіамовлення мотивує пластичність цієї сфери, дозволяє співвідносити "стійку структуру з безкінечною (мовною — Д.Д.) різноманітністю та рухливістю реального текстового матеріалу" [7, с. 33]. Дослідниця пропонує універсальну стратифікацію текстів медіа, що дозволяє "достовірно відобразити реальну комбінаторику функцій повідомлення та впливу в тому чи іншому типі медіатекстів" [7, с. 33], розрізняє такі типи текстів ЗМІ: новини, інформаційна аналітика, публіцистика, реклама. Окрім власне лінгвального критерію при виокремленні т. зв. типів медіатекстів, Т. Добросклонська зважає і на тематичну доміанту (за її словами, "медіатопіку"), що "демонструє наявність стійких тематичних структур, навколо яких організовуються всі тексти масової інформації" [7, с. 33].

Хоча, на нашу думку, більш доцільно говорити про жанрову, а не типологічну диференціацію медіаресурсу, в межах якої тематичний критерій є відносним і в жодному разі не первинним, оскільки мовна палітра реалізації тієї чи іншої теми, зокрема в медіа, кількісно і якісно є більш наповненою, функціонально зумовленою в порівнянні з тематичною детермінацією медіасфери. Тому позиція, зокрема, А. Шиліної щодо розрізнення жанрів медіатекстів відповідно до порушуваних у них тем (наприклад, окремі жанри *розмова про сім'ю*, *розмова про дітей*, *розмова про секс* та ін.) [14] є щонайменше дискусійною.

Таким чином, власне лінгвальний, а тим більше тематичний критерій диференціації жанрів масової інформації, як на наш погляд, не можуть бути оптимальними й охоплювати всі можливі особливості суспільної комунікації, а тому мають бути доповненими аналізом функціональних параметрів мовних одиниць, об'єднаних не тільки за формою і змістом, а у й відповідності до сфери спілкування, типу тексту та закладених іманентно завдань і цілей його творення. Це підтверджує думку В. Матвеевої щодо моделі лінгвістичного опису жанру, яка базується на деталізованій характеристиці екстралінгвальної для конкретного жанру реальності, скорельованої з інтерпретацією рівневої організації його мовних засобів [10, с. 217-218], з урахуванням їх функціонального потенціалу, універсального або ж типового лише для певного жанру чи групи жанрів.

Це, у свою чергу, пояснює варіативний характер відомої в гуманітаристиці жанрової диференціації медіатекстів на інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні, представленої у працях багатьох дослідників у галузі медійної жанрології. Зокрема, О. Тертичний, на думку якого медіажанри - "стійкі типи публікацій, об'єднаних спільними змістово-формальними ознаками" [13, с. 12], визначаючи типові більшою мірою для журналістики жанротвірні фактори (предмет відображення, цільова установка, функція, метод відображення), що важливо, аналізує також мовний ресурс у процесі жанротворення. Так, інформаційні жанри - "основні носії оперативної інформації, що дозволяють аудиторії проводити постійний моніторинг найбільш знакових, цікавих подій у тій чи іншій сфері дійсності" [13, с. 52]. Аналітичні жанри, у свою чергу, передбачають "орієнтованість не стільки на повідомлення, скільки на аналіз повідомлюваного, інтерпретацій подій, процесів чи ситуацій" [13, с. 92]. Художньо-публіцистичні ж жанри розглядаються як "авторська" медіаторчість, мова якої є варіативною щодо художньої образності, емоційної насиченості текстів, глибини авторського бачення дійсності" [13, с. 248].

Відтак, критерієм найбільш оптимальної у філології, як на наш погляд, стратифікації жанрів медіасфери є мовно-

функціональна домінанта тексту, мотивована специфікою поєднання екстра- й інтралінгвальних одиниць/параметрів. Це зумовлює те, що будь-який медіажанр спроектований на інформативність, а отже, інформування в медіажанрах реалізується в узагальнених для цієї сфери мовних формах - "повідомлення, оповіді, викладу" [13, с. 49] матеріалу. Так, в основі інформаційних жанрів лежить "оперативне оформлення актуальної інформації". Аналітичні жанри контамінують інформаційну й аналітичну функції медіа, а художньо-публіцистичні передають актуальну інформацію в образній формі, що впливає на уяву адресата [11, с. 7].

Також важливими, на нашу думку, рисами текстів ЗМІ є їх дифузність, відкритість, полілогічність, які, у свою чергу, мотивують реалізацію в медіа, окрім інформативної, ряду принципово важливих функцій - впливу, переконання, часто - маніпуляції масовою мовною свідомістю. Неодноразово наголошувалося лінгвістами, зокрема О. Тертичним, Л. Дускаєвою та ін., і на тому, що розширення жанрової, функціональної парадигми медіатекстів мотивується тяжінням до діалогізації / полілогізації, які визначають, передусім, трансформацію мовного ресурсу, що забезпечує їх реалізацію.

А отже, цілком закономірною можна вважати простежувану останнім часом активну тенденцію до розмивання чітких меж між жанрами, а в результаті - до появи великої кількості синкретичних жанрів і перехідних жанрових утворень, які, залежно від типу комунікації, можуть мати мовні та функціональні варіації, мотивовані кореляцією екстра- й інтралінгвальної реальності. Це, мотивується, на думку Л. Дускаєвої, тим, що жанр (насамперед, у медіа) - "гнучке утворення, покликане реалізувати типову інтенцію, але здатне "підлаштуватися" під індивідуальні авторські комунікативні цілі, що виникають у даній сфері спілкування, тому жанрові схеми в різних текстах експлікуються повністю або частково, залежно від характеру індивідуального авторського задуму" [8, с. 78].

Саме індивідуалізація медіажанрів є, як точно зазначає Л. Дускаєва, тим критерієм, що дозволяє виокремлювати

(паралельно з інформаційними) оцінні та спонукальні жанри медіа, в яких, у першу чергу, виявляється різного роду модальність у діалогічних, полілогічних конструкціях.

Таким чином, поняття жанру (з його термінологічними варіантами *мовний жанр / мовленнєвий жанр*) є актуальним об'єктом дослідження сучасної науки. Неоднозначність у дефініції та виробленні оптимальних критеріїв щодо аналізу жанру призводить до перманентних фахових дискусій, виявлених у різних, зокрема, філологічному, напрямках знання. У свою чергу, лінгвістичне доведення природи жанру, жанротвірних чинників еволюціонувало — від акцентування уваги, передусім, на змістово-формальних, тематичних характеристиках художнього тексту (за М. Бахтіним та ін.) до з'ясування функціональних, комунікативних доміант мовних одиниць у медіажанрах. Така зміна дослідницької парадигми мотивована постійним функціональним розвитком літературної мови, її жанрів, динамічна природа яких окреслює перспективи модерної лінгвістичної генології.

1. Gajda S. Stylistics Today / S. Gajda // Stylistyka . I. Stylistyka dziś . Opole. - 1992. 2. Jelinek M. K teoretickým otázkám srovnávací stylistiky slovanských jazyků / M. Jelinek // Sborník prací filosofické fakulty Vrněnské university, A 11. - 1963. 3. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. - М. : Искусство, 1979. - С. 237-280. 4. Васильева А.Н. О формах существования функционально-стилистической системы / А.Н. Васильева // Структура лингвостилистики и ее основные категории. Пермь, 1983. 5. Дементьев В.В. Изучение речевых жанров: обзор работ в современной русистике / В.В. Дементьев // Вопросы языкознания. - 1997. - № 1. - С. 109-121. 6. Дементьев В.В. Социопрагматический аспект теории речевых жанров / В.В. Дементьев, К.Ф. Седов. - Саратов, 1998. 7. Добросклонская Т.Г. Язык средств массовой информации : учебное пособие / Т.Г. Добросклонская. - М. : КДУ, 2012. - 116 с. 8. Дускаева Л.Р. Диалогическая природа газетных речевых жанров / Л.Р. Дускаева / Под ред. М.Н.Кожиной. - Изд. 2-е, доп., испр. - Спб . : СПбГУ : Филол. Факультет, 2012. - 274 с. 9. Кожина М.Н. О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики / М.Н. Кожина. - Пермь, 1966. 10. Матвеева Т.В.

Тональность разговорного текста : три способа описания / Т.В. Матвеева // *Stylistyka*. Y. Opole, 1996. 11. Речевые жанры СМИ : теория и практика : учебно-методическое пособие [Текст] / сост. Е.В. Осетрова. – Красноярск : Сиб. федер. Ун-т, 2012. – 68 с. 12. Салимовский В.А. Жанры речи в функционально-стилистическом освещении (научный академический текст) / В.А. Салимовский — Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 2002. - 236 с. 13. Тertychnyy A.A. Жанры периодической печати / А.А. Тertychnyy. - М. : Аспект-Пресс, 2011. - 320 с. 14. Шилина А.Г. Русскоязычный женский журнал Украины в аспекте теории текста (синергетический анализ) : монография / А.Г. Шилина. – Симферополь : Антиква, 2012. – 280 с.

Gajda S. *Stylistics Today* / S. Gajda // *Stylistyka*. I. *Stylistyka dziś*. Opole. - 1992. 2. Jelínek M. K teoretickým otázkám srovnávací stylistiky slovanských jazyků / M. Jelinek // *Sborník prací filosofické fakulty Brněnské university*, A 11. - 1963. 3. Bahtin M.M. Problema rechevyih zhanrov / M.M. Bahtin // *Estetika slovesnogo tvorchestva*. - М. : Iskusstvo, 1979. - S. 237-280. 4. Vasileva A.N. O formah suschestvovaniya funktsionalno-stilisticheskoy sistemyi / A.N. Vasileva // *Struktura lingvistiki i ee osnovnyie kategorii*. Perm, 1983. 5. Dementev V.V. Izuchenie rechevyih zhanrov: obzor rabot v sovremennoy rusistike / V.V. Dementev // *Voprosy yazykoznaniiya*. - 1997. - № 1. - S. 109-121. 6. Dementev V.V. Sotsiopragmaticheskiy aspekt teorii rechevyih zhanrov / V.V. Dementev, K.F. Sedov. - Saratov, 1998. 7. Dobrosklonskaya T.G. *Yazyk sredstv massovoy informatsii* : uchebnoe posobie / T.G. Dobrosklonskaya. - М. : KDU, 2012. - 116 s. 8. Duskaeva L.R. *Dialogicheskaya priroda gazetnyih rechevyih zhanrov* / L.R. Duskaeva / Pod red. M.N. Kozhinoy. - Izd. 2-e, dop., ispr. - Spb . : SPbGU : Filol. Fakultet, 2012. - 274 s. 9. Kozhina M.N. O spetsifike hudozhestvennoy i nauchnoy rechi v aspekte funktsionalnoy stilistiki / M.N. Kozhina. - Perm, 1966. 10. Matveeva T.V. Tonalnost razgovornogo teksta : tri sposoba opisaniya / T.V. Matveeva // *Stylistyka*. Y. Opole, 1996. 11. Rechevyie zhanryi SMI : teoriya i praktika : uchebno-metodicheskoe posobie [Tekst] / sost. E.V. Osetrova. – Krasnoyarsk : Sib. feder. Un-t, 2012. – 68 s. 12. Salimovskiy V.A. Zhanryi rechi v funktsionalno-stilisticheskom osveschenii (nauchniy akademicheskiy tekst) / V.A. Salimovskiy — Perm : Izd-vo Perm. Un-ta, 2002. - 236 s. 13. Tertychnyy A.A. Zhanry periodicheskoy pechati / А.А. Tertychnyy. - М. : Аспект-Press, 2011. - 320 s. 14. Shilina A.G. *Russkoyazychnyy zhenskiy zhurnal Ukrainyi v aspekte teorii teksta (sinergicheskii analiz)* : monografiya / A.G. Shilina. – Simferopol : Antikva, 2012. – 280 s.

Dergach D.V. Differential criteria of *genre* category in the linguistic analysis.

The author analyzes the ideas about the nature, architectonics and differential features of genres, formulated in linguistics. Attention is paid to the evolution of linguistic genre theory's research paradigm - traditional, modern, discussion and future aspects of the professional examination of the genre categories. Ambiguity in definition and development of optimal criteria for genre analysis leads to permanent professional discussions in different areas of knowledge, including philology. In turn, the analysis of linguistic genre's extra- and intralingual has evolved - from focusing primarily on the content, formal and thematic characteristics of the literary text (M. Bakhtin and others) to clarifying the functional, communicative dominant language units in mediagenres. This shift in research paradigm is motivated by permanent functional development of the literary language, its genres, dynamic nature of which outlines the perspectives of modern linguistic genre theory.

Keywords: genre, speech genre, intergenre formation, factors for genre's creation, mediagenre.

Дергач Д.В. Дифференциальные критерии категории *жанр* в лингвистическом анализе.

В статье анализируются идеи относительно природы, архитектоники и дифференциальных особенностей жанров, сформулированные в языкознании. Обращается внимание на эволюцию исследовательской парадигмы лингвистической генологии - традиционные, новые, дискуссионные и перспективные аспекты профессионального рассмотрения категории жанра.

Ключевые слова: жанр, речевой жанр, междужанровое образование, жанроформирующие факторы, медиажанр.